

Verslag 'Ontmoetingsavond tussen Oost-Europese en Noord-Nederlandse boeren'

"Brainstorm over gezamenlijke kansen, bedreigingen en mogelijke oplossingen aangaande de landbouw in Noord-Nederland en Oost-Europa na uitbreiding van de EU met tien Midden- en Oost-Europese landen in mei 2004"

Datum bijeenkomst:	16 december 2004
Tijdstip:	19:00-22:00
Locatie:	De Hertenkamp te Assen
Organisatie:	Stichting Duurzame Solidariteit (SDS) en Centrum Internationale Samenwerking (COS Drenthe)
Verslag:	Frank Goosen

Op 16 december 2004 werd een ontmoetingsavond tussen Oost-Europese en Noord-Nederlandse boeren georganiseerd door de Stichting Duurzame Solidariteit (SDS) en COS Drenthe. De bijeenkomst werd door ongeveer 40 mensen bezocht. Tevens was Radio Drenthe aanwezig voor een sfeerimpressie vast te leggen voor het nieuws van de volgende dag. Het programma was driedelig. In het eerste deel vertelden vier boeren over de kansen en bedreigingen die zij zien bij de uitbreiding van de EU. Vervolgens ontstond een discussie over gezamenlijke kansen en bedreigingen waaraan het publiek en verschillende organisaties deel hebben genomen. Tenslotte hebben politici van vier verschillende partijen hun visie gegeven op mogelijke oplossingsrichtingen voor de landbouw in Europa. De gespreksleider van deze avond was Bas Eickhout, beleidsmedewerker bij de RIVM en kandidaat europarlement bij de laatste verkiezingen.

Eerste Ronde: kennismaking met Oost-Europese en Noord-Nederlandse boeren

Presentaties over kansen en bedreigingen als gevolg van uitbreiding EU in 2004 en van de hervormingen van het GLB door Oost-Europese en Nederlandse boeren.

Rik Hidding:bijt het spits af. Hij heeft een bedrijf van vijftig hectare (ha) en vijf mensen in dienst. Hij is een biologische boer met een voorlichtingsbedrijf in Orvelte. Rik geeft aan dat hij wel uren kan spreken over de bedreigingen maar dat kansen moeilijk zijn te vinden. In het afgelopen jaar is zijn bedrijf flink ingekrompen van zeventig ha naar vijftig ha. Hij produceert voor een klein deel voor de regionale en nationale markt en een groot deel is voor de export. Hij moet marktgericht produceren, krijgt een kleine subsidie en daarom verandert er met het nieuwe GLB-beleid maar weinig voor biologische bedrijven.

Als bedreigingen ziet hij dat de productie meer richting bulk gaat: suiker, melk, zetmeel, alles wordt nu eigenlijk een bulkproduct en het probleem is dat bulk ook overal geproduceerd kan worden. Een tweede bedreiging is dat toekomstige

concurrenten ook veel in Oost-Europa zitten. Aan biologische producten zit een prijs en dat kan elders goedkoper worden geproduceerd. De wereldmarktprijs is ook lager en dat kan een bedreiging vormen. Tenslotte is de politiek een bedreiging voor de vrijheid van productie.

Toch zijn er ook kansen te vinden. Zo is de regio is een kans voor het bedrijf. Met 5 ha kan hij momenteel echter de regio voorzien, om de rest van Nederland te voorzien van zijn producten gebruikt hij 3% van de productie, maar de rest moet de grens over. De vraag is dus of hij kans ziet het regionale volume te vergroten. Verder zijn er kansen om te groeien in de consumentenverkoop en de afzet als een professioneel bedrijf. Op lange termijn is de supermarkt een kans voor het bedrijf. Op korte termijn is tracking & tracing een kans want de productie uit Nederland is goed te achterhalen. Op langere termijn echter zal dit in Oost-Europa ook het geval zijn en dan vervalt dat voordeel. In Oost-Europa zijn echter veel bedrijven en de prijzen zakken dus het is zaak snel te zoeken naar andere vormen van productie.

Chris Schmitz: is een geboren Duitser en sinds vier en een half jaar boer in Polen. Hij zet eerst de geschiedenis van Polen uiteen en geeft aan dat deze complex is in verband met de vroegere aanspraken door Duitsland en Rusland van het gebied. Pas sinds de eerste wereldoorlog is het land Polen en vandaar dat het grote waarde heeft.

In Polen werkt 22% van de beroepsbevolking in de landbouw en de bedrijven hebben een gemiddelde oppervlak van 1,2 ha. Het is een echt landbouwland maar toch moeilijk om veranderingen in de landwirtschaft (het boeren) door te voeren. Het is wel mogelijk om land te kopen maar er is een groot certificering- en kapitaalprobleem in Polen. Mensen kunnen moeilijk krediet krijgen. Bovendien gelooft de bevolking niet echt in de regering.

Wat betreft de biologische landbouw in Polen, bijna alles wordt biologisch geteeld in verband met de kosten voor kunstmest en pesticiden en daarnaast de milieuproblemen die ze veroorzaken. Zo heeft Polen in principe de beste vooruitzichten voor biologische landbouw maar het zet zich niet door. Er is namelijk geen markt voor deze producten en er is geen mogelijkheid om het via de groothandel af te zetten omdat deze hier niet bestaan.

Boris Grabrijan: Heeft in Slovenië een schapenboerderij. Hij geeft een uiteenzetting van de landbouw in Slovenië. Zo is het aandeel van landbouw 3,3% van het BNP, de gemiddelde grootte van de bedrijven 6,8 ha en daarmee bijna de grootste van de regio en is de werkgelegenheid in de landbouw 9,9% (inclusief de voedingsindustrie). Uitgaven aan voeding bedragen 24% van het inkomen.

Slovenië is zeer bosrijk en de condities voor landbouw zijn ongunstig vanwege het klimaat en de ondergrond. Er is een grote natuurlijke verscheidenheid. Elke boerderij heeft bos, niet alleen vanwege economische maar ook om ecologische redenen. Het land is zelfvoorzienend in hop, melk en gevogelte. Deze producten exporteert men dan ook. De prijzen in Slovenië zijn over het algemeen behoorlijk hoog vanwege de import.

Verwachte ontwikkelingen in de landbouw zijn verbeteringen in landbouwgrond. Hier is nog veel winst te halen. Daarnaast is er een mogelijke stagnatie van de productie. Ook zal het aantal agrarische bedrijven in de toekomst afnemen. Tenslotte zullen er sterke en onafhankelijke boerenorganisaties ontstaan met een lobby in Brussel.

Jaap Arkema: heeft een melkveebedrijf in Zuid-Oost Groningen met 130 melkkoeien en 60 ha land. Jaap ziet de volgende voor- en nadelen van de uitbreiding van de EU. Allereerst is er sprake van politieke gevolgen: ontkoppeling van steun en afbraak van prijsondersteuning richting de wereldmarkt, WTO maar ook gevolg uitbreiding

EU. Dit heeft grote gevolgen voor marktordeningproducten. We moeten daarom wennen aan de wereldmarktprijs. Oost-Europese landen kunnen daar wellicht beter mee omgaan want de kostprijs ligt er lager. Er is bijvoorbeeld een enorm landbouwpotentieel in het zuiden van Polen met oppervlakten van 1000 ha. Jaap zegt dat hij wel kan inpakken als die zetmeelaardappelen gaan produceren. Ook is het mogelijk om in Oost-Europa snel de kennis te hebben die wij hier hebben want know-how kun je meenemen in een laptop.

Een voordeel van uitbreiding is dat er meer landen zijn waarin landbouw belangrijk is. Een beslissing in de EU zal dan eerder uitvallen in het voordeel van landbouw in het algemeen. Tevens is er de kans om voor wereldmarkt te produceren als je op kostprijs zit. Een moeilijkheid hierbij is dat West-Europese milieueisen hoog zijn en dan is het moeilijker om de kostprijs te drukken. Verder zal het een kwestie van tijd zijn voordat de kansen gelijk zijn in de EU. Door middel van quoterings kan een lage prijs bestreden worden. Tenslotte is de Oost-Europese markt ook heel groot en dat opent nieuwe mogelijkheden om producten af te zetten.

Tweede ronde: Gezamenlijke kansen en bedreigingen

Voor de pauze werden in een plenaire zitting de gezamenlijke kansen en bedreigingen geïnventariseerd. Input kwam vanuit de gegeven presentaties uit de eerste ronde.

Kostprijs

Kostprijs in Oost-Europa is lager en dat kan een bedreiging zijn. Maar de afzetmarkt is meer voor geprofessionaliseerde bedrijven en in Slovenië zijn zeer veel kleine boeren waarvan er 3 per dag verdwijnen zegt Boris Grabrijan. Kostprijs in de EU ligt lager omdat in Slovenië de arbeid duur is en het kleine oppervlakten zijn. Vandaar dat men niet kan concurreren met West-Europa. Chris Schmitz voegt daaraan toe dat arbeid dan misschien wel goedkoper is maar technische hulpmiddelen zijn er een stuk duurder, bijvoorbeeld tractoren. Bovendien zijn de financiële mogelijkheden slechter dan in West-Europa. Een andere kans in West-Europa is de know-how die men bezit. Rik Hidding wijst op een onderzoek van Alterra naar de kostprijs. Hieruit blijkt dat de aardappelen goedkoper zijn in Polen, fruit in Hongarije en in Nederland staat de glastuinbouw er sterk voor. Chris haakt daarop in door te zeggen dat Nederlandse bloemen beter zijn dan Poolse of Sloveense bloemen.

Ecologie

Chris vertelt dat in Polen de bodem prima is voor Hollandse aardappelen. In monocultuur is het goed te doen maar beperkingen worden opgelegd door de EU of door de natuur. zo is eens in de 4 jaar toch een enorme belasting, ondanks het feit dat het niet zo intensief is als hier in Nederland. vanuit de zaal wordt geopperd dat de biologische boer de stap die wij fout hebben gedaan moet overslaan. Dat zal echter moeilijk worden want voedsel is een economische bezigheid. Hier gelden de wetten van de economie en hier volgt een groei van de productie uit. Belangrijke ecologische problemen in Polen zijn verder dat er veel verborgen werkloosheid heerst, er is weinig verandering en er is geen groothandel.

Concurrentie?

In het Europees landbouwbeleid heeft het lang geduurd voordat er een gezamenlijk element kwam. Is er sprake van concurrentie of juist meer richting samenwerking? Rik antwoordt hierop dat er een harmonisatie in het beleid valt te bespeuren en dat er sprake is van meer concurrentie. Jaap oppert de vraag op welk vlak er dan van

samenwerking sprake is. In feite zijn wij concurrenten van Polen. Een fusie met coöperaties in Polen zou eventueel goed kunnen zijn. In Polen zal meer 'typical production' zijn en in Slovenië zal men in de toekomst meer afhankelijk zijn van de import.

Plaats voor iedereen?

Vanuit de zaal wordt de vraag gesteld of er zal zijn voor iedereen. Is er een verschil in zienswijze? Is het landbouwbeleid ook ter discussie gesteld in Oost-Europa? Daar wordt aan toegevoegd dat dit al lang geleden bij ons is bediscussieerd.

Hans Tonkers wil hier wel op ingaan. Hij is sinds kort boer in de Oekraïne maar ook hier actief in de zuivel. Hij ziet kansen daar maar grote bedreigingen voor de Franse graanboeren. Hij geeft aan dat het een dubbel gevoel is want je beconcurrert achterblijvers hier. Dat is vreemd maar lagere kostprijzen betekenen ook hogere opbrengsten want de grondprijzen zijn laag. Nederlandse boeren zijn kapitaalkrchtig en kunnen bedrijven in de Oekraïne uitkopen.

Rik zegt hierop dat Hans typisch iemand is van de snelle reactie en dat is een hele prestatie. Veel ondernemers zijn snel en sneller dan het GLB en de beleidsmedewerkers. Veel is bulk geworden en de realiteit is dat biologische bedrijven er niet aan mee kunnen doen. Ook in de Oekraïne hebben ze veel aan investeringen vanuit het buitenland.

Roel Jongeneel van de Universiteit Wageningen zegt vervolgens dat we in Europa eisen stellen aan landbouw, in de rest van de wereld niet. Daarom kunnen we niet produceren tegen de wereldmarktprijs maar op de lange duur kunnen we er wel tegen concurreren. Op de wereldmarkt is een slag te maken, misschien door op een meer duurzame wijze te produceren.

Pauze

Tweede ronde: Formuleren mogelijke oplossingen

Bas Eickhout vat de discussie uit het eerste deel samen. Grofweg zijn er twee visies te onderscheiden. De eerste is een Nederlandse: Door de toetreding van de nieuwe lidstaten komt er meer concurrentie. Daar staat de Oost-Europese visie tegenover die zegt dat er plek is voor iedereen en dat er dus veel kansen zijn om de kwaliteitsproducten van hier te exporteren en dat er ook angst is door Oost-Europese boeren vanwege kleinschalige en kapitaalextensieve productie. Tenslotte moet ook worden opgemerkt dat slimme ondernemers zeer snel kunnen profiteren van gewijzigde omstandigheden.

Bedreigingen vanuit de rest van de wereld

Vanuit de zaal komt de opmerking dat er een ding in het verhaal mist, namelijk de ondernemer. Deze moet zorgen dat hij voldoende winst kan maken om te concurreren. Het motief van de ondernemer is om het bedrijf te continueren.

Een antwoord dat gegeven wordt is dat we veel te lang hebben voortgeborduurd op het punt van concurrentie. We leven in één wereld en verscheidenheid is belangrijk.

Hoe denken de producenten over de kracht van gezamenlijkheid?

Vanuit de zaal komt de suggestie dat we moeten afstappen van het groeimodel maar we moeten komen tot verscheidenheid als uitgangspunt in de landbouw. Door intensieve samenwerking moeten mensen bij elkaar worden gebracht. Wat bindt mensen? Stichting Duurzame Solidariteit zou meer een platform moeten zijn voor het organiseren zaken uit de andersglobalisering.

Bas vraagt aan Jaap of we van de verscheidenheid onze kracht kunnen maken. Deze antwoordt dat als we groeien als doel op zich beschouwen dan zullen we elkaar in de toekomst meer beconcurreren.

Zijn er kansen? Op coöperatief niveau, in de verwerkende industrie en over de grenzen heen. Roel Jongeneel zegt dat boeren zich de laatste tijd bedreigd voelen. Er is veel samenwerking onderling maar er moet wel een politieke vertaling komen. Er is zeker een belang om samen te werken maar niet altijd voor bedrijven. Een individuele boer kan er belang bij hebben om vrij te kunnen concurreren. Dit is tevens een externe bedreiging. Volumebeperkingen worden afgeschaft terwijl het wel goed zou zijn. De politiek beperkt de productie juist. Er is steeds meer toegang tot de markt. Het is belangrijke om op boerenniveau blijven produceren. Rik geeft aan dat het in de praktijk moeilijk is om samen te werken en te praten. Je moet erin berusten. Er is maar 1 manier. Als de export morgen wegvalt dan kan ik mijn bedrijf sluiten.

Europees beleid

Hoe kunnen we in Europa het beleid omkeren? Rik geeft aan dat Oost-Europa is gefocust op het binnenhalen van subsidies, niet op een duurzame ontwikkeling. Boris gaat daar tegenin; Dat is niet zo. Ik krijg geen subsidie en steun maar dat moet wel zo zijn. Slovenië is een nettobetaler. 'everybody should establish a model that works'.

Eigenlijk is er de twijfel of we elkaars concurrent zijn. Een wereldprijs die nog lager is, is een gezamenlijke vijand. Hoe moet het beleid daarop aansturen? Moeten we ons meer als Europese boer gedragen? Rik schuift het direct door naar Brussel omdat de boer weinig invloed heeft op de politiek.

Roel vult aan dat het in Europa zaak is om anders te organiseren. Het Europees Parlement heeft niks te zeggen maar kan via milieubeleid wel iets doen. Het Europees Parlement staat buiten spel, de grote industrie en de lobby hebben grote macht.

Welke koerswijziging kan nog wel vanuit het Europees parlement? De kostprijs moet worden opgebracht dus er is een stukje bescherming nodig. Landbouw vervult veel meer functies en dat soort diensten lonen.

De verantwoordelijkheden kun je niet alleen afschuiven op het parlement vindt Jef Stassen. Hij vraagt daarop wat boeren zelf hebben bedacht om een verandering in het productieschema aan te leggen. Moet de verantwoordelijkheid niet meer bij de boeren komen te liggen?

In de zaal wordt hier heftig op gereageerd. Je moet de boer niet de schuld geven van wat hij gisteren deed. Moeten de boeren dan hun voedselproductie op gaan geven? Wellicht op een andere wijze werken. Hieruit komt het volgende naar voren: balans good farmer practice & competitiveness. Globalisation is coming to this sector as well. Er klinkt geklap uit de zaal op dit tegengeluid.

Het uitgangspunt van Brussel is vrijheid. Op termijn biedt dat voordelen. De markt in Polen en in Slovenië komt erdoor in evenwicht. Randvoorwaarden moeten vooral gesteld worden op het gebied van voedselveiligheid. Roel zegt dat het GLB is gekomen omdat in de landbouw de vrijheden niet acceptabel waren. De landbouw is een specifieke sector omdat het belangrijk is voedsel te garanderen.

Uiteindelijk worden er twee oplossingen gezien. De eerste oplossing is het meer beroepen op eigen verantwoordelijkheden. De vraag is ook of die bij de consument liggen. En ligt hier ook een taak voor de politiek? Een andere oplossing ligt in Brussel door productiebeperkingen en marktwerking.

Derde ronde: oplossingen voorgelegd aan politici

In de laatste twintig minuten zijn politici aan het woord geweest met oplossingsrichtingen voor de Europese landbouw. Er waren politici aanwezig van 4 verschillende politieke partijen: CDA, D66 (Dhr. Smit Provinciale staten), GroenLinks (Dhr. Langenkamp, Provinciale Staten) en PvdA (Dhr. Hornstra).

Dhr. Smit van D66 bijt het spits af. Hij begint met te zeggen dat je niet mag spreken over een wereldmarkt, die bestaat niet want het is een restmarkt. Elk continent produceert grotendeels zijn eigen voedsel wat leidt tot plaatselijke problemen. De wereldmarkt kent doordat het een restmarkt is grote fluctuaties en het is niet eerlijk en reëel dit als normprijs te nemen in discussies.

De huidige landbouwproductie is niet op deze manier te handhaven vanwege de niet-duurzame manier ervan. Energieprijzen zullen flink stijgen en dan zijn de lange reizen die het voedsel moet afleggen niet meer mogelijk. Daarom zal men moeten gaan produceren en consumeren op regionale schaal. Er mag geen sprake meer zijn van afwenteling en daar moet de (lokale/regionale) politiek een rol in spelen.

Dhr. Hornstra van de PvdA geeft aan dat de EU in eerste instantie is opgericht om de markt vrij te maken en dat hij merkt dat men daar bang voor is. Mensen kunnen op micro-niveau kijken maar niet op macro-schaal. Het uitgangspunt van Brussel is dat de productie daar moet plaatsvinden waar het het beste kan.

Dhr. Langenkamp van GroenLinks is kort en bondig. Zolang de markt regeert is er geen oplossing. Het is stuitend om te zien dat wat wij in het verleden fout hebben gedaan (veel pesticiden, teveel kunstmest) gaan ze in de nieuwe lidstaten ook weer fout doen en niemand kan er iets aan doen om dat te voorkomen. Er moet immers veel en intensief worden geproduceerd om concurrerend te blijven.

Mw. Mastdijk van het CDA is ingevallen voor haar collega. Ze is niet zo thuis in landbouw en is hier om te horen wat er leeft. maar geeft de zaal mee dat we meer moeten waarderen wat de wereld te bieden heeft.

Hierna sluit Bas Eickhout de avond af door de mensen te bedanken voor hun komst.